op
handen
gedragen

op handen gedragen

Deze publicatie is een realisatie van LECA, CRKC en KADOC-KU Leuven.
Tweede, herziene uitgave. 2017.

Coördinatie: LECA.
Teksten: Julie Aerts, Joris Colla, Steffi Coppens, Liesbet Depauw, Peter Heyrman, Jan Klinckaert, Laure Messiaen en Emmie Segers.
Eindredactie: Lieve Claes.
Vormgeving: Mario Debaene.

Met dank aan Phaedra Bosmans, Lothar Casteleyn, Piet Certyn, Martine Creve, Ivonne De Borger, Carl Deckers, Jef De Gersem, Stefaan De Groote, Hugo De Valck, Caroline De Wever, Jan Engels, Roeland Hermans, Leo Janssens, Geert Leenkneght, John Martens, Paul Matthijs, Anja Molenaar, Peter Nédée, Christel Nijs, Johan Ooms, Piet Raman, Luc Rasschaert, Hugo Sebreghts, Raymond Sirjacobs, Kristien Suenens, Geert Van Bockstaele, Annemie Van Dyck, Veronique van Nierop, Chris Van Reeth, Johan Vencken, Luc Vints, Katrien Weyns en Leo Willems.

OP HANDEN GEDRAGEN

In tegenstelling tot wat soms wordt beweerd, zijn processies en ommegangen geen relicten uit lang vervlogen tijden. Sinds een aantal decennia zijn ze zelfs aan een ware revival toe. Heel wat verdwenen ommegangen en processies werden nieuw leven ingeblazen en ook de publieke belangstelling groeit. Sommige processies trekken tienduizenden bezoekers, terwijl andere er bewust voor kiezen kleinschalig te blijven. Een processie balanceert dan ook tussen de sociale en de religieuze dimensie van het gebeuren. Het is niet alleen een liturgisch ritueel of een devotionele praktijk, maar ook een publiek evenement in de openbare ruimte. Een processie vormt vaak een verbindende factor binnen een plaatselijke gemeenschap en draagt bij tot een gevoel van samenhorigheid en identiteit. De zorg voor het met processies verbonden cultureel erfgoed is dan ook een belangrijk gegeven. Je kan dat processie-erfgoed opsplitsen in drie verschillende types, namelijk het immaterieel (gebruiken en tradities), het roerend (voorwerpen) en het documentair (archieven, bibliotheken) erfgoed. In de praktijk staan die vormen van erfgoed natuurlijk in voortdurende wisselwerking met elkaar. Toch vraagt iedere vorm een specifieke aanpak bij het doorgeven aan volgende generaties. Het bewaren van processievoorwerpen stelt organisatoren voor andere uitdagingen dan het doorgeven van bepaalde rituele handelingen, terwijl het beheren van een archief weer een andere strategie vereist. Deze brochure bevat tal van praktijkvoorbeelden. Van educatieve pakketten voor kinderen, over het inventariseren van processiekledij tot het ontsluiten van een archief: hier vinden ‘traditiedragers’ praktisch advies over hoe ze met hun erfgoed aan de slag kunnen.

De Virga Jessefeesten van 2003. [Maria door Vlaanderen gedragen]

SAMENWERKING

Deze brochure is het resultaat van een samenwerking tussen LECA | Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag, CRKC | Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw en KADOC-KU Leuven | Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving. Die drie organisaties besloten in 2013 om voortaan samen te werken om het erfgoed van processies meer kansen te geven voor de toekomst. Dat partnerschap is een belangrijke stap in een proces dat in 2008 door Maria door Vlaanderen gedragen vzw werd opgestart. Met de steun van onder meer LECA en CRKC bracht de organisatie toen in kaart welke processies met Mariabeeld uitgaan in Vlaanderen. In de daaropvolgende jaren voerde KADOC studies uit van de (historische) processiecultuur en -praktijk in enkele Vlaamse regio's. In de eerste helft van 2012 ging LECA via een enquête en een denkdag na met welke knelpunten, mogelijkheden en uitdagingen de organisatoren van processies geconfronteerd worden in de omgang met hun erfgoed. Om daarop te kunnen inspelen, was een samenwerking tussen LECA, KADOC en CRKC een logische volgende stap. Onder de noemer 'Op handen gedragen' bundelen de drie erfgoedorganisaties voortaan hun expertise over de processiecultuur in Vlaanderen.

Deze drie generaties werken actief mee aan de organisatie van de Heilig-Bloedprocessie van Meigem. [John De Vlieger]

‘OP HANDEN GEDRAGEN’ IN ACTIE

Met ‘Op handen gedragen’ willen LECA, CRKC en KADOC ervoor zorgen dat iedereen met vragen over het erfgoed van processies een duidelijk aanspreekpunt heeft. De partners willen de verantwoordelijken voor dit erfgoed ondersteunen bij een verantwoord beheer en een publieksgerichte valorisatie ervan. Ook willen ze de uitwisseling van expertise stimuleren en processieorganisatoren en erfgoedinstellingen met elkaar in contact brengen. Met het oog daarop werden al een aantal studie- en contactdagen georganiseerd: in 2013 in Leuven en in 2015 in Gent en Hasselt. De ruim 200 deelnemers kregen nuttige tips om verantwoord met hun processie-erfgoed om te gaan en maakten kennis met tal van inspirerende voorbeelden. Wie er toen niet bij kon zijn, kan de presentaties online raadplegen.
‘Op handen gedragen’ wil de zorg voor het processie-erfgoed efficiënt en gericht aanpakken. Daarvoor is natuurlijk een goed zicht nodig op het processiegebeuren in Vlaanderen. Een inventarisatie van zoveel mogelijk bestaande en verdwenen processies is dan ook aangewezen. In het verleden werden al een aantal registratiecampagnes ondernomen, onder meer in het kader van de KADOC-onderzoeksprojecten ‘Voetsporen van devotie’ (processies in Vlaams-Brabant) en ‘Het zevende jaar’ (zevenjaarlijkse processies in het Maas-Rijngebied). Om de bestaande gegevensreeksen uit te breiden, aan te vullen en te actualiseren, vond in 2014-2015 een brede onlinebevraging plaats. De zorgvuldige analyse en validatie van de verzamelde gegevens, zal een analyse van de historische en hedendaagse processiecultuur in Vlaanderen mogelijk maken. Alle informatie wordt ook ingevoerd in de contextuele webdatabank ODIS, waar zo een repertorium van processies in Vlaanderen wordt uitgebouwd. Dat zal in de toekomst raadpleegbaar worden via de ODIS-publiekscatalogus.

Deelnemers aan de studie- en contactdag ‘Op handen gedragen’ in Gent (maart 2015) konden in het Bisschopshuis een gelegenheidstentoonstelling met processie-erfgoed uit het kathedraalarchief bezoeken. [KADOC-KU Leuven]

IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

In processies zitten tal van elementen die we als immaterieel cultureel erfgoed kunnen zien. We bedoelen daarmee alle niet-tastbare dingen die van generatie op generatie worden doorgegeven omdat er een bijzondere waarde aan gehecht wordt. In de praktijk kan het om de meest uiteenlopende zaken gaan. Een deel van het immaterieel erfgoed van een processie geven we mondeling door. Denk maar aan gebeden of processieliederen. Doorgaans komen die op een heel specifiek moment in de processie aan bod en de tekst ervan is soms al erg lang gekend. Ook het verhaal achter de processie is daar een voorbeeld van. Vaardigheden die het goede verloop van een processie bepalen, kunnen eveneens deel uitmaken van het immaterieel erfgoed. Soms moet het beeld dat in een processie meegedragen wordt, op een vaste manier uitgehaald worden of is het nodig om een bepaalde reeks handelingen stap voor stap te doorlopen om het op de juiste manier aan te kleden. Verder horen ook rituelen en gewoonten tot het immateriële deel van het processie-erfgoed. Sommige processies volgen bijvoorbeeld jaar na jaar hetzelfde parcours, met vaste stops op bepaalde plaatsen. Evengoed kan het gebruikelijk zijn dat mensen naar aanleiding van een processie hun straat of tuin versieren of een beeld van de heilige die centraal staat, achter hun raam plaatsen. Net zoals het materieel en het documentair erfgoed, zijn de immateriële elementen erg bepalend voor de eigenheid van processies. Willen we processies voor de toekomst vrijwaren, dan moet ook al nagedacht worden over hoe immateriële elementen daar een plek in kunnen krijgen.

Het beeld van de Kapel van Onze-Lieve-Vrouw Lof in de Kathedraal van Antwerpen wordt volgens een specifiek stappenplan aangekleed. De hele procedure neemt een aantal uur in beslag. [LECA]

ZORGEN VOOR DE TOEKOMST: DYNAMISCH EN DIVERS ERFGOED

In Vlaanderen gaan tot op vandaag tal van processies uit. Geen twee daarvan zijn gelijk. Een kaarsjesprocessie in West-Vlaanderen kan bijvoorbeeld helemaal anders georganiseerd, beleefd of opgevat worden dan een kaarsjesprocessie in Limburg. Die onderlinge verscheidenheid zorgt voor een grote diversiteit. Aan elke processie zijn immers eigen gebruiken en gewoonten verbonden. Ook de manieren waarop die doorgegeven worden, lopen sterk uiteen. Vaak hangt de overdracht nauw samen met de parochiale werking, maar net zo goed kunnen scholen, jeugdbewegingen, socioculturele verenigingen, buurtbewoners of zelfs gemeentebesturen ingeschakeld worden. Immaterieel cultureel erfgoed is bovendien niet alleen erg divers, maar ook dynamisch. Belangrijke gebruiken en gewoonten in verband met de processie kunnen in de loop van de geschiedenis een andere vorm of invulling gekregen hebben. Zo is ook de waarde die aan het immaterieel cultureel erfgoed gehecht wordt, aan verandering onderhevig. Hoe we vandaag over iets denken kan verschillen van de manier waarop er vroeger naar gekeken werd. Op dezelfde manier kan het immaterieel erfgoedelement in de toekomst ook een andere lading krijgen dan de huidige. Met dergelijke veranderingen is niks mis, zolang de betrokken personen er maar mee instemmen. Door mee te evolueren met een gemeenschap, zijn processies in staat hun functie voor de betrokkenen te behouden. Op die manier blijven ze symbolen van identiteit en daarin schuilt ook hun kracht.

Sinds 1991 gaat er in Tienen op de vooravond van Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart een kaarsenprocessie uit. [Maria door Vlaanderen gedragen]

EEN ERFGOEDZORGPLAN VOOR DE OVERDRACHT VAN GEBRUIKEN EN GEWOONTEN

Wil je de rituelen en gebruiken van een processie vrijwaren voor de toekomst, dan komt het er vooral op aan om die niet te bevriezen. Net omdat immaterieel cultureel erfgoed leeft en dynamisch is, is het van groot belang dat er voor het doorgeven van rituelen en gebruiken op zoek gegaan wordt naar een aanpak die daarop inspeelt. De erfgoedterm die daarvoor gebruikt wordt is 'borgen'. Borgen is eigenlijk het makkelijkst te omschrijven als zorgen voor immaterieel cultureel erfgoed. Het houdt in dat de groep die betrokken is bij een processie, actief nadenkt over hoe ze bewust(er) met haar immaterieel erfgoed kan omgaan en het kan doorgeven aan de volgende generaties. Het opstellen van een erfgoedzorgplan helpt je borgingsmaatregelen te treffen. In zo'n plan worden alle activiteiten en maatregelen voor de overdracht van processiegebruiken gebundeld in één allesomvattende aanpak. Bij de opmaak van een erfgoedzorgplan is het goed om eerst even stil te staan bij de huidige situatie. Wat werkt al goed en wat nog niet? Kent de gemeenschap de processietradities nog of merk je juist dat de interesse van de samenleving afneemt? En zijn er voldoende mensen op de hoogte van de technieken en kennis die nodig zijn om de processie te laten uitgaan? Een dergelijke doorlichting laat niet alleen toe om je eigen sterke en zwakke punten op te sporen, maar toont ook meteen waar er kansen en bedreigingen zitten. Op basis daarvan kunnen dan heel gericht acties ontwikkeld worden die daarop inspelen. Dat is meteen ook de reden dat er niet zoiets als een standaard erfgoedzorgplan bestaat: borgen lukt namelijk pas echt goed met acties op maat van de processie in kwestie.

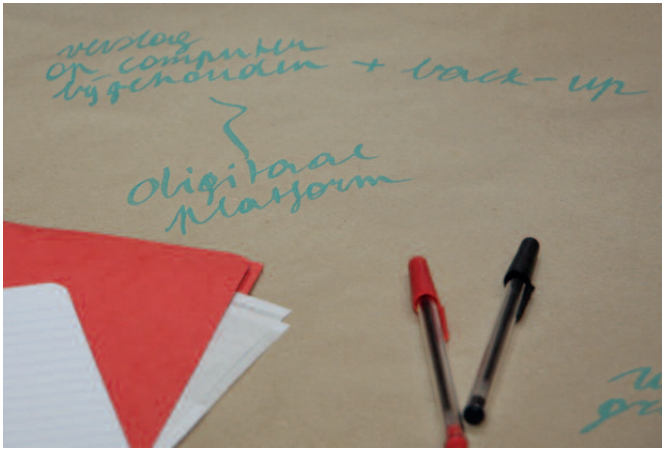

In groep nadenken over de uitdagingen voor de toekomst is cruciaal bij het opstellen van een erfgoedzorgplan. [Chris Van Reeth]

BORGINGSMAATREGELEN IN DE PRAKTIJK

In de praktijk kan je op de meest uiteenlopende manieren aan de slag als je de immateriële elementen van een processie een duurzame toekomst wil geven. Het gaat van identificeren en documenteren tot versterken en promoten en ongeveer alles daartussenin. Vaak kan je aan de hand van één actie zelfs meerdere doelstellingen bereiken. Via onderzoek kan je bijvoorbeeld perfect de geschiedenis van je processie in kaart brengen, maar ook informatie voor een lezing verzamelen of je perswerking stofferen. Sociale media, zoals Facebook, laten dan weer toe om het bestaande draagvlak te versterken, maar bieden ook de mogelijkheid om nieuwe mensen bij de processiewerking te betrekken. De mogelijkheden zijn eindeloos en het komt er dus vooral op aan om voor acties te kiezen die bij jouw processie passen. Niks belet je ook om de krachten te bundelen. Het kan bijvoorbeeld erg nuttig zijn om te polsen hoe andere processiecomités bepaalde kwesties aanpakken. Uit elkaars goede en slechte ervaringen valt heel wat te leren! Het hoeft bovendien niet bij kennisuitwisseling te blijven: ook samenwerken is een optie. Heb je het bijvoorbeeld moeilijk om mensen te vinden die in de processie het beeld dragen? Dan kan je misschien eens polsen of sportclubs of jeugdbewegingen in de gemeente bereid zijn om een handje toe te steken. En is er een heemkundige kring in de buurt? Samen lukt het vast veel sneller om na te gaan hoe de processie geëvolueerd is.

In 2011 bereikte het pedagogisch project van de vzw Hegge 350 leerlingen. [vzw Hegge]

HULP BIJ JE BORGINGSPLANNEN

De Vlaamse overheid hecht veel belang aan immaterieel cultureel erfgoed en wil het daarom alle kansen voor de toekomst geven. Speciaal daarvoor heeft ze de voorbije jaren een aantal hulpmiddelen ontwikkeld. Zo lanceerde ze in 2012 www.immaterieelerfgoed.be. Dat platform is een interactieve website met een databank. Gemeenschappen kunnen er beschrijven welke immaterieel-cultureel-erfgoedelementen ze belangrijk vinden. Nog belangrijker is dat ook aangegeven wordt op welke manier ze hun traditie doorgeven. Het platform is daardoor niet alleen een plek waar je anderen kan laten kennismaken met jouw erfgoedzorg, maar waar je zelf ook inspiratie kan opdoen.

Het platform is daarnaast ook de eerste stap naar opname in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed. België is namelijk een van de vele landen die de Unesco-conventie voor de borging van immaterieel cultureel erfgoed uit 2003 heeft aangenomen. Aan die ratificatie is de voorwaarde gekoppeld dat een land een lijst aanlegt van het aanwezige immaterieel cultureel erfgoed. In Vlaanderen wordt daar dus via de Inventaris Vlaanderen voor gezorgd. Om voor opname in die inventaris in aanmerking te komen, is het in de eerste plaats nodig om via het platform je erfgoedelement inhoudelijk te documenteren. Bij de aanvraag moet verder een weldoordacht erfgoedzorgplan gevoegd worden. Ook op dat vlak heeft de Vlaamse overheid hulp voorzien. Ze subsidieert heel wat cultureel-erfgoedorganisaties om mensen te adviseren en te begeleiden. LECA maakt deel uit van dat netwerk en is het expertisecentrum voor feesten, rituelen en sociale praktijken. Processiecomités kunnen er terecht voor tips en hulp om met hun immaterieel cultureel erfgoed om te gaan.

In 2012 lanceerde de Vlaamse overheid het online platform www.immaterieelerfgoed.be. [Vlaamse overheid]

INSPIRERENDE VOORBEELDEN IMMATERIEEL CULTUREEL ERFGOED

Maria Ommegang Poperinge: werkgroepensysteem en verzekerde opvolging

De organisatie van de Maria Ommegang in Poperinge kwam lange tijd volledig op de schouders van slechts enkele vrijwilligers terecht. Omdat dat kleine groepje alle taken en verantwoordelijkheden op zich nam, was de werklast erg groot. Aan het begin van de jaren 1990 werd daarom beslist de samenstelling van het organiserend comité aan te passen en een werkgroepensysteem in te voeren. Sindsdien worden de verschillende aspecten van de stoet (kledij, publiciteit, rekrutering, financiën, grime, muziek, dieren, wagens, regie...) door aparte diensten geregeld. Voor ieder aspect is een verantwoordelijke aangeduid, die zelf op zoek gaat naar mensen die hem of haar op die dienst willen helpen. Binnen grote diensten, zoals kledij of publiciteit, worden de verschillende taken over meerdere werkgroepen verdeeld. Iedere dienstverantwoordelijke heeft ook zitting in het organiserend comité, dat één keer per maand samenkomt. Dat comité staat erop dat elke verantwoordelijke een assistent zoekt. Als de verantwoordelijke om een of andere reden verstek moet laten gaan, neemt de assistent de taken over. Op die manier is de opvolging steeds verzekerd. Dankzij het dienstensysteem werd de overdracht van de processie vergemakkelijkt. Het gevraagde engagement was immers kleiner dan voorheen, waardoor meer mensen zich aangesproken voelden om de handen uit de mouwen te steken. De nieuwe helpers brachten ook nieuwe bezoekers mee naar de processie.

In Poperinge werken ze met een werkgroepensysteem om de werklast van de vrijwilligers te verminderen. [LECA]

www.mariaommegang.be

Processie van Plaisance Geraadsbergen: lokale betrokkenheid

De Processie van Plaisance in Geraardsbergen heeft ieder jaar plaats op de zondag van of na 24 augustus. Op deze feestelijke dag worden de heilige relieken van patroonheilige Sint-Bartholomeus door de stad gedragen. Kenmerkend is dat de processie vandaag de dag niet alleen wordt geruggensteund door de lokale kerkelijke en wereldlijke overheid, maar ook door meer dan 50 plaatselijke vaderlandslievende, jeugd-, sport- en socioculturele verenigingen. In totaal stappen er zo ongeveer 1.000 deelnemers mee op, waardoor de processiezondag een hoogdag voor lokale organisaties is. Die grote betrokkenheid van de verenigingen is in de geschiedenis niet altijd even sterk aanwezig geweest. De processie is ontstaan in 1515 en werd sindsdien meermaals veranderd en aangepast. Een belangrijke recente evolutie hangt samen met de oprichting van de Broederschap van het Geraardsbergse Manneken Pis in 1984. Zo deed Manneken Pis zijn intrede in de processie. Veel verenigingen hebben sindsdien naar hun eigen uniform of in de voor hen kenmerkende kleuren een kostuum voor dit volkse figuurtje laten maken. Met gepaste fierheid dragen zij hun gepersonaliseerde Manneken als mascotte op een draagplank in de processie mee. Dat heeft de voorbije decennia zeer aanstekelijk gewerkt: meer en meer genootschappen voelden zich geroepen dit voorbeeld te volgen en zich eveneens bij de processie te voegen.

Via de grote betrokkenheid van de lokale verenigingen werd het draagvlak voor de Processie van Plaisance versterkt. [Jan Coppens]

Mariaprocessie Halle: draaiboek

In Halle wordt voor de voorbereidingen van de Mariaprocessie gebruik gemaakt van een draaiboek. Dat draaiboek bestaat uit twee grote onderdelen. In het eerste deel, dat opgesteld is door de regisseur, wordt de inhoud van de processie nauwkeurig beschreven: de groepen, het aantal personen per groep, de uitgebeelde taferelen, de attributen, het aantal mensen te paard… Het tweede deel focust op de praktische kant van de processie en zoomt in op alles wat met de logistieke kant of het verkeer te maken heeft: informatie over de school waar de figuranten zich omkleden, het verplaatsen van de wagens naar het parcours, de omloop, de afgezette wegen, de plaats van de tribune… komt in dit deel terecht. Het draaiboek bevat op die manier de neerslag van het volledige voorbereidingsproces: vanaf de datum waarop de eerste brief gestuurd wordt naar het gemeentebestuur tot de eindafrekeningen na afloop van de processie. Alles wordt stap voor stap beschreven. Voor de processie uitgaat, wordt het draaiboek een laatste keer doorgenomen tijdens de coördinatievergadering. Op die vergadering overlopen de gemeentediensten en het comité aan de hand van het boek nog enkele praktische zaken en worden de laatste regelingen getroffen. Het draaiboek is daardoor een handig geheugensteuntje dat de organisatie van de processie vergemakkelijkt. Bovendien biedt het ook een houvast voor de toekomst: als de processie plots zou verdwijnen of er enkele sleutelfiguren wegvallen, dan blijft een uitvoerige beschrijving beschikbaar om de traditie later opnieuw op te pikken. Omdat het draaiboeksysteem zo nuttig blijkt, wordt het intussen ook ingezet bij andere activiteiten van de Broederschap: ook voor de organisatie van het eetfestijn is nu een draaiboek opgesteld.

www.mariaprocessie.be

In Halle werkt men met een draaiboek om de jaarlijkse Mariaprocessie tot een goed einde te brengen. [Johan Vencken]

Heilig Bloedprocessie Brugge: educatief pakket

De Heilig Bloedprocessie in Brugge is tot ver buiten de stadsgrenzen bekend. In het gezelschap van meer dan duizend figuranten en nog veel meer toeschouwers wordt ieder jaar op Hemelvaart een reliek van het bloed van Christus door de straten van de stad gedragen. Om de traditie in stand te houden is het belangrijk dat kinderen ze ook leren kennen. Om die reden ontwikkelden Erfgoedcel Brugge en Casa Blanca vzw een educatief pakket rond de beleving van de processie, op maat van de derde graad van het lager onderwijs. Via dat pakket leren de leerlingen de processie kennen door zich in te leven in de wereld van mensen die het hele jaar met de processie bezig zijn. Door de rol aan te nemen van iemand van de Edele Confrérie van het Heilig Bloed, de coördinator van de processie, een figurant of een medewerker achter de schermen krijgen zij een inkijk in hoe de processie tot stand komt. Het doepakket spoort de leerlingen aan om samen te werken, zoals dat ook bij de echte processie gebeurt. Het spel duurt twee uur en wordt begeleid door krijgt een vaste vrijwilliger van de erfgoedcel. Hoofddoel is de kinderen te prikkelen en nieuwsgierig te maken, zodat ze ook benieuwd worden naar de processie zelf. Op het einde van het spel krijgen de kinderen een leuke infokaart vol weetjes over de processie. Met die kaart op zak kunnen ze nog meer genieten van 'Brugges schoonste dag'.

www.bloedprocessiebrugge.be

Brugse scholieren leren de Heilig Bloedprocessie spelenderwijs kennen dankzij een doepakket van de erfgoedcel. [Erfgoedcel Brugge]

Ommegang van de kapel in Butsel: traditie aangepast aan tijdgeest

In Butsel gaat op beloken Pasen (de eerste zondag na Pasen) en op Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart een ommegang rond kapel Sterreborne uit. De traditie wilde dat het Mariabeeld tijdens de ommegang gedragen werd door vier jonge, ongehuwde vrouwen. In de loop der jaren bleken die echter steeds moeilijker te vinden. Een goede vijftien jaar geleden was het zelfs zo dat geen enkele jonge vrouw in de parochie zich nog geroepen voelde om die taak op zich te nemen. De organisatoren wilden echter niet dat dit het einde van de ommegang betekende. In plaats van de processie niet langer te laten uitgaan, werd dan ook beslist om de traditie een lichtjes andere invulling te geven. Sinds een jaar of vijftien wordt het beeld in de ommegang daarom gedragen door enkele dames die wat ouder zijn. Ook van de voorwaarde dat een draagster nog niet getrouwd mocht zijn, werd afgestapt. Door de situatie op die manier aan te pakken, lukte het wel weer om mensen te vinden die zich voor de ommegang wilden engageren. Op dit moment zijn er in Butsel vier vaste draagsters van het Mariabeeld. Twee van hen zijn vijftigplussers, de twee anderen hebben de leeftijd van zeventig al bereikt. Als een van hen er niet bij kan zijn, dan zijn er vervangsters beschikbaar die voor hen kunnen invallen. Door een van de processiegebruiken te laten evolueren, kon meer aansluiting gevonden worden bij de realiteit. Op die manier wist het organiserend comité de toekomst van de processie te verzekeren.

In Butsel moet het Mariabeeld niet langer worden gedragen door jonge, ongehuwde vrouwen. De traditie werd aangepast aan de tijd om voldoende dragers te vinden. [Christel Nijs]

Sint-Machariusprocessie Laarne: verjonging, verbreding, verdieping

Om de toekomst van de Sint-Machariusprocessie in Laarne te verzekeren denkt de parochie al een aantal jaar actief na over hoe de processiegebruiken doorgegeven kunnen worden. Een denkdag in 2013 vormde het startpunt van dit traject. Tijdens deze bijeenkomst kwam een groep van ruim 30 mensen samen om zich over het voortbestaan van de processie te beraden. De processiecoördinator besloot daarna in te zetten op drie speerpunten: verjonging, verbreding en verdieping. Er werd een aantal dertigers bereid gevonden om de coördinatie te komen versterken. Zo konden de taken verdeeld worden en werd het voorbereidende werk minder zwaar. De nieuwe leden namen aanvankelijk kleinere taken op zich, zodat ze zich rustig konden inwerken. Gaandeweg groeide hun rol en kregen ze meer verantwoordelijkheden toebedeeld. Daarnaast werd een scholenwerking opgestart. In samenwerking met Erfgoedcel Land van Dendermonde werd een educatief pakket voor de lagere scholen in Laarne ontwikkeld; met studenten van de Arteveldehogeschool Gent werd een pakket voor kleuters gemaakt. De kleuters kregen intussen ook een speciale rol aan het eind van de processie. Via deze aanpassingen proberen de organisatoren kinderen én hun ouders actief bij de Sint-Machariusprocessie te betrekken en het draagvlak voor de toekomst te verstevigen. Omdat de geloofsgemeenschap in Laarne kleiner wordt, wordt ook voorzichtig geprobeerd om van de processie een interparochiaal gebeuren te maken. De buurtparochies werden aangeschreven om naar samenwerking te polsen. Om de processie eigentijdser te maken wordt vanaf nu gekozen voor een thematische benadering. Zo stonden tijdens het jubeljaar 2016 de Zeven Werken van Barmhartigheid in de kijker.

Via de scholenwerking wordt ingezet op verjonging. [Erfgoedcel Land van Dendermonde]

ROEREND CULTUREEL ERFGOED

Alle objecten die op de een of andere manier deel uitmaken van een processie of ommegang, kunnen tot het roerend cultureel erfgoed worden gerekend. Het gaat niet alleen om de beelden of schilderijen die in de processie worden rondgedragen, maar ook om voorwerpen als vaandels, baldakijnen of processielantaarns. Door klimatologische of andere omstandigheden is dat erfgoed vaak kwetsbaar. Erg fragiele stukken zijn bijvoorbeeld processiekleedjes of houten en kartonnen borden. Om het processieverhaal te kunnen doorvertellen aan de volgende generaties, is het dus van groot belang dat die voorwerpen op een verantwoorde manier bijgehouden en beheerd worden. Hoe dat gebeurt, kan in de praktijk sterk verschillen. Ieder object vraagt namelijk een andere aanpak. Met een processiebeeld uit hout zal bijvoorbeeld anders omgesprongen worden dan met beelden uit andere materialen. Bij sommige processiebeelden hoort bovendien specifieke kledij, die vaak op maat gemaakt is. Zo kan een Mariabeeld voorzien zijn van een speciaal processiekleed. Het bewaren en onderhouden van dergelijke kledij vergt eveneens bijzondere zorg. Processiecomités die op een duurzame manier met hun processiemateriaal willen omgaan, moeten in de eerste plaats weten over welke objecten ze beschikken. Ook over de omstandigheden waarin alle spullen bewaard worden, wordt het best goed nagedacht. Processiegerief vraagt bovendien op regelmatige basis onderhoud. Door het te gebruiken kan een stuk beschadigingen oplopen of aan slijtage onderhevig zijn. Regen is een veel voorkomend probleem: de stukken moeten goed gedroogd worden vooraleer ze weer in de kast gaan. Tot slot stelt de manier waarop verzekeringen of bruiklenen aangepakt kunnen worden, veel processieorganisatoren voor vragen.

Processievoorwerpen zijn vaak heel kwetsbaar. Een goede opslagplaats is aangewezen. [CRKC]

ZORGEN VOOR DE TOEKOMST: INVENTARISATIE

Om processiegoederen op een goede manier te beheren, vertrek je het best van een inventaris. Zo'n document biedt een volledig overzicht van alle goederen die aan de processie verbonden zijn. Een inventaris komt niet alleen van pas bij het plannen van onderhoudsacties of restauraties, maar ook bij het afsluiten van een verzekering of in geval van diefstal. Een inventaris opstellen kan op verschillende manieren. Je kan de hele taak bijvoorbeeld tegen betaling uitbesteden aan een professionele inventarisator. Evengoed kan een processiecomité zelf aan de slag gaan. De brochure *Handleiding voor het opstellen van een kerkinventaris* van CRKC is dan een handig hulpmiddel. Sowieso zijn er een aantal regels waar het best van meet af aan rekening mee wordt gehouden. Het is bijvoorbeeld nodig om elk object op dezelfde manier te documenteren. Behalve de naam van het item is het nuttig om telkens ook een beschrijving en de afmetingen te noteren. In de regel wordt ook meegeven uit welke materialen het object gemaakt is en in welke toestand het zich bevindt. Om verwarring te vermijden, doe je er goed aan om steeds dezelfde termen en begrippen te gebruiken. Een richtinggevende bron hiervoor is het *Lexicon Religieus Erfgoed*.

De brochure *Handleiding voor het opstellen van een kerkinventaris* is een handig hulpmiddel voor processiecomités. [CRKC]

Tot slot wordt ook aangeraden om van elk object een kwalitatieve foto toe te voegen. Die laat immers toe om een stuk makkelijk te herkennen of op te sporen. Veel processiemateriaal maakt deel uit van het roerend erfgoed van de kerk en wordt door de kerkfabriek beheerd. In zo'n geval is het mogelijk dat de processiegoederen al opgenomen zijn in de kerkinventaris. Een afzonderlijke inventaris van het processiemateriaal is dan niet nodig. Afstemming tussen het processiecomité en de kerkfabriek kan dubbel werk voorkomen. Om de collectie ook digitaal te registreren, zijn er mogelijkheden om in te stappen in bestaande systemen, zoals Erfgoedplus.be, Erfgoedinzicht.be of Donnet. Hiervoor kan je je licht eens opsteken bij de dienst erfgoed van je provincie.

PROCESSIEMATERIAAL BEWAREN EN ONDERHOUDEN

Veel processiemateriaal wordt alleen gebruikt als de processie of ommegang uitgaat. Tussen twee processies in moet het dus op een geschikte plek worden ondergebracht. Stukken in goede omstandigheden bewaren, zorgt er immers voor dat ze langer intact blijven. Ze in een kelder of op zolder opslaan, is doorgaans niet de beste oplossing: opbergplaatsen waar vocht of warmte vrij spel hebben, zijn te vermijden. Lage temperaturen in een weinig verluchte ruimte in combinatie met een te hoge luchtvochtigheidsgraad kunnen aanleiding geven tot de ontwikkeling van schimmels. Daarom is het belangrijk om op regelmatige tijdstippen het klimaat te controleren. Ook insecten kunnen het processiemateriaal beschadigen en moeten uit de bewaarplaats worden geweerd. Behoud omvat meer dan alleen bewaren. Ook het onderhoud van het processiemateriaal vraagt de nodige aandacht. Regelmatig de bewaarplaats verluchten en afstoffen zijn kleine taken die grote problemen kunnen voorkomen. Door op geregelde tijdstippen een afstofbeurt in te plannen, houd je de processiestukken stofvrij. Het spreekt voor zich dat bij dat soort karweien het best voorzichtig te werk gegaan wordt. Professioneel materiaal, zoals een museumstofzuiger, kan dan een grote hulp zijn. Vaak is het niet nodig om zelf in dergelijke dure apparaten te investeren. Heb je bijvoorbeeld al eens bij de provinciale dienst erfgoed nagevraagd wat de mogelijkheden zijn op dat vlak? Voor sommige materialen zijn er specifieke behandelingen of producten nodig. Een onderhoudsbeurt is ook een goede gelegenheid om (katoenen) beschermhoezen over de voorwerpen te plaatsen. Meer info over dat alles vind je in de brochures en publicaties die gratis gedownload kunnen worden van de website van Monumentenwacht Vlaanderen vzw.

Een inventarisator aan het werk. [CRKC]

CONSERVATIE OF RESTAURATIE?

Bij de omgang met processiemateriaal kan je niet om de begrippen conserveren en restaureren heen. Maar waar staan die begrippen voor? Conserveren is het minst ingrijpend. Het houdt simpelweg in zijn huidige toestand behouden blijft. Voor een beschadigd schilderij kan dat bijvoorbeeld betekenen dat geprobeerd wordt om de verflaag te fixeren en op die manier niet verloren te laten gaan. Restauratie gaat een stap verder: het object wordt tot op zekere hoogte hersteld en diepgaand gereinigd. Bij de restauratie van een schilderij zouden lacunes bijvoorbeeld bijgewerkt kunnen worden. Restauraties vragen heel wat werk. Vaak zijn ze daardoor erg duur. Soms wordt ook gewoon te lang gewacht om hulp in te roepen. Onder het motto 'voorkomen is beter dan genezen' kan je dus beter proberen een restauratie te vermijden. Door het onderhoud verstandig aan te pakken en regelmatig na te gaan of de objecten nog in goede omstandigheden bewaard worden, zijn problemen als insectenvraat, corrosie of schimmel te voorkomen. Het is ook perfect mogelijk om controles te laten uitvoeren of advies in te winnen bij instanties en verenigingen die daarin gespecialiseerd zijn. Monumentenwacht Vlaanderen vzw zet bijvoorbeeld al jarenlang in op preventieve erfgoedzorg en is dus een ideale partner in dat soort aangelegenheden. Is een restauratie toch onvermijdelijk, dan is het van groot belang dat een gespecialiseerde restaurateur ingeschakeld wordt. In dat geval kan je bij CRKC een lijst van gekwalificeerde restauratoren opvragen.

In Sint-Goriks-Oudenhove werden onlangs het Onze-Lieve-Vrouwbeeld en baldakijn gerestaureerd. [Vanoverschelde Kunstatelier]

INSPIRERENDE VOORBEELDEN ROEREND CULTUREEL ERFGOED

Sint-Servaasommegang Grimbergen: uitlenen van processiemateriaal

In Grimbergen wordt Sint-Servaas al sinds 1280 vereerd. Tot op vandaag wordt die verering levend gehouden via de Sint-Servaasommegang. Om de drie jaar trekt die processie op de naamdag van Sint-Servaas (13 mei) of op de eerste zondag daarna door de gemeente. Oorspronkelijk ging het om een paardenprocessie, maar tegenwoordig heeft de ommegang telkens een religieus, een historisch en een folkloristisch luik. Tijdens de voorbereiding van de Sint-Servaasommegang zochten de organisatoren nog een aantal specifieke voorwerpen. Die vonden ze bij CRKC, dat over processiemateriaal beschikt. Op verzoek kunnen processieorganisatoren daarvan gebruik maken. Voor de Sint-Servaasommegang werden onder andere kazuifels, misdienaarskledij en koorkappen ontleend. Bij zo'n ontlening wordt telkens een bruikleenovereenkomst opgesteld om een aantal concrete afspraken tussen de betrokken partijen vast te leggen. Er wordt daarvoor een standaardcontract gebruikt. De belangrijkste afspraak is dat een processiecomité de kosten van het verpakken, vervoeren en onderhouden van het ontleende materiaal op zich neemt. In principe zijn er geen andere kosten.

Bij CRKC kan processiemateriaal ontleend worden. [CRKC]

Ommegang van de Hegge Poederlee: inventarisatie van processiekledij

Met de Ommegang van de Hegge wordt het Heggewonder herdacht. Het verhaal wil dat Jan van der Langersteden, een verarmde jonkman, in 1412 een kelk en een ciborie met vijf geconsacreerde hosties stal uit de kerk van Wechelderzande. Tijdens zijn vlucht verborg hij de hosties. Na zijn arrestatie, bekende hij de diefstal. Toen zijn verhaal onderzocht werd, bleken de hosties na acht dagen - ondanks regen en sneeuw - nog steeds onaangetast. Die wonderlijke gebeurtenis leidde al gauw tot een bloeiende verering van het Heilig Sacrament. Op de plaats van het wonder werd daarom de kapel van de Hegge gebouwd. Al sinds de vijftiende eeuw trekken er regelmatig processies naar de kapel. Die traditie bestaat nog steeds. De organisatie van de Ommegang van de Hegge is tegenwoordig in handen van vzw Hegge Poederlee. Samen met een groep vrijwilligers heeft de vzw een volledige inventaris van het processiemateriaal gemaakt. Alle stukken kregen een uniek nummer en er werden foto's van genomen. Vervolgens werd aan elk object een touwtje met een label bevestigd. Op die manier worden de voorwerpen niet beschadigd en blijft het label discreet aanwezig. De inventarisatie was een grote taak, maar veel handen maken licht werk. De inventaris vergemakkelijkt ook de organisatie van de jaarlijkse processie, waarvoor kledij van de 25-jaarlijkse Ommegang wordt gebruikt en is daarbij een goed hulpmiddel.

De vzw Hegge Poederlee heeft een volledige inventaris van het processiemateriaal gemaakt. [vzw Hegge Poederlee]

www.vzw-hegge.be

Mariale Gebedstocht Zele: vaandel ingelijst bewaren

De Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën werd in 1651 in Zele opgericht. In die periode was er al een ommegang, maar die raakte na de Franse tijd in onbruik. In 1832 werd de devotie voor de Troosteres der Bedrukten weer aangewakkerd door de grote verliezen die de cholera dat jaar onder de Zeelse bevolking had veroorzaakt. Op zondag 5 augustus 1832 werd het beeld van Onze-Lieve-Vrouw driemaal rond de oude statieweg gedragen en door duizenden smekende ouders en kinderen gevolgd. In 1981 werd de Confrérie of Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën op de Kouterparochie heropgericht. De ommegang werd verplaatst naar de derde zondag van september, maar het concept bleef trouw aan de traditie. Tegenwoordig wordt de plechtigheid 'Mariale Gebedstocht' genoemd en gaat men al biddend en zingend naar het rusthuis 'De Vliet', waar de zeven staties van de bedevaartsweg staan opgesteld. Tijdens die gebedstocht wordt het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën meegedragen. Het historisch vaandel van de Broederschap is te delicaat om nog mee te nemen in de processie. Daarom besloten de leden van de Confrérie om het vaandel ingelijst te bewaren in de kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën in Zele, waar het kan bezichtigd worden. Het vaandel is een belangrijk object om het verhaal van de processie te vertellen. Door de vlag ingelijst te bewaren, stelden de processieorganisatoren ze veilig voor de toekomst. Op die manier blijft dat roerend erfgoed ook voor de volgende generaties bewaard.

Het historisch vaandel van de Broederschap van Onze-Lieve-Vrouw van Zeven Weeën wordt ingelijst tentoongesteld in de kapel. [Martine Creve]

Processies in Serskamp en Wichelen: tentoonstelling met processiemateriaal

Zowel in Wichelen als in Serskamp werden er jaarlijks twee grote processies gehouden: een Sacramentsprocessie op Sacramentsdag en een Mariaprocessie op het feest van Maria Tenhemelopneming (15 augustus). Daarnaast werden er ook processies georganiseerd tijdens de Kruisdagen: maandag, dinsdag en woensdag voor het feest van Ons Heer Hemelvaart. Veel inwoners hebben meegelopen in die processies en hebben er goede herinneringen aan overgehouden. Aan de hand van foto's, kledij, beelden en attributen werd in oktober 2016 een tijdelijke tentoonstelling gemaakt in de Sint-Denijskerk in Serskamp. Er was niet alleen processiekledij te zien, maar ook een baldakijn, een monstrans en enkele processielantaarns. De tentoonstelling werd georganiseerd door de kerkfabrieken van Serskamp en Wichelen, de parochieploeg en de heemkring van Wichelen. Met enkele eenvoudige opstellingen werd meteen een mooi beeld geschetst van de processiecultuur in beide parochies. De tentoonstelling lokte heel wat nieuwsgierigen en deed de vraag bij enkele bezoekers rijzen naar een mogelijke heropstart van de processies. Een tijdelijke tentoonstelling opbouwen is niet zo moeilijk. Met enkele objecten kan je vaak al een mooi verhaal vertellen. In de brochure *Hoera, een jubileum?!* vind je praktische tips voor het maken van een tentoonstelling. De brochure kan gratis gedownload via de website www.hoeraeenjubileum.be.

Tentoonstelling over processies in de Sint-Denijskerk in Serskamp. [Kerkfabriek Serskamp]

Processie met Scheldewijding Antwerpen: restauratie processievaandel

In Antwerpen gaat al eeuwenlang een processie ter ere van Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans uit, met daarna een Scheldewijding. In deze processie werd ook altijd het processievaandel van de Heilige Lucia meegenomen. Een aantal jaar geleden was dat vaandel aan restauratie toe. Met het oog daarop besloot de Sint-Pauluskerk samen te werken met de opleiding conservatie-restauratie van de Universiteit Antwerpen. De kroon, het stulpborduurwerk en het textiel werden toen stap voor stap door een masterstudent conservatie/restauratie textiel hersteld. Op dezelfde manier werd het beschilderde medaillon met de afbeelding van Lucia onder handen genomen door een masterstudent conservatie/restauratie schilderkunst. De hele procedure werd nauwgezet begeleid door een aantal docenten. Ook de opdrachtgever zelf werd voortdurend bij de restauratie betrokken. Aanvullend werd ook een masterscriptie opgesteld met daarin een onderzoeksschema voor de overige vaandels. Bij het vrijwaren van de vaandels voor de toekomst wordt deze scriptie een belangrijk hulpmiddel om te begrijpen hoe fragiel de materialen zijn en op welke manier ermee omgegaan kan worden. Niet alleen voor de restauratie zelf, maar ook voor de financiering ervan kon op een positieve manier samengewerkt worden. Een deel van het bedrag werd door de Provincie Antwerpen gesubsidieerd; de Sint-Paulusvrienden en de Broederschap stonden in voor de overige kosten.

De Sint-Pauluskerk in Antwerpen werkte samen met de Hogeschool opleiding conservatie-restauratie van de Universiteit Antwerpen om het processievaandel van de Heilige Lucia te restaureren. [Anja Molenaar]

Averbode
O.L.V. van 't H. HART
verwacht U, vooral op haar feest : 1 Juni
HOOGMIS te 10 u. - LOF te 2 u.

DOCUMENTAIR ERFGOED

HET ARCHIEF ALS 'COLLECTIEF GEHEUGEN' VAN EEN PROCESSIE

Aan het organiseren van een processie komt heel wat werk te pas. Veelal werden en worden daarbij tal van unieke documenten opgemaakt, ontvangen of gebruikt. Samen vormen die stukken het archief van het processiecomité. Een groot deel daarvan bestaat uit papieren documenten, zoals vergaderverslagen, kasboeken, briefwisseling, programmabrochures, deelnemerslijsten, stukken over de processievoorwerpen (vaandels, beelden, flambouwen…) of affiches. Digitale documenten en beeld- en geluidsopnames behoren eveneens tot het archief. Het is een misverstand dat een archief per definitie oud is. Wel kan je een onderscheid maken tussen het dynamisch archief, dat de lopende administratie omvat, en het historisch archief, met alle stukken die geen direct administratief nut meer hebben. Zo'n historisch archief kan opgevat worden als het 'collectief geheugen' van een processie. Binnen de erfgoedwerking rond je processie verdient het dan ook de nodige aandacht. Net als tradities en voorwerpen, kunnen archiefstukken immers een belangrijke rol spelen om de processie te helpen vrijwaren voor de toekomst. Een processie is doorgaans sterk verankerd in de gemeenschap. Een archief kan dan een enorme steun zijn om de traditie van generatie op generatie door te geven. Daarnaast vormt een goed bewaard en ontsloten archief een goudmijn voor onderzoekers. Bovendien kan een degelijk archief de uitstraling van de processie een flinke impuls geven.

Affiche (Herman Verbaere) Processie Onze-Lieve-Vrouw van het Heilig Hart, Averbode. [KADOC-KU Leuven, KCC82]

ZORGEN VOOR DE TOEKOMST: HOE BEGIN JE ERAAN?

Een processiearchief bijhouden is een slimme zet. Door een aantal simpele richtlijnen in het achterhoofd te houden, kan je de uitbouw van je archiefwerking in goede banen leiden. Zo doe je er in de eerste plaats goed aan om na te gaan welke stukken bewaard zijn gebleven en waar die zich bevinden. Het is mogelijk dat je tot de vaststelling komt dat de archiefstukken op verschillende plekken of bij meerdere mensen bijgehouden worden. Heb je alle relevante stukken opgespoord, dan is het aangewezen om die op één plek samen te brengen. Op dat moment is het belangrijk om het 'bestemmingsbeginsel' niet uit het oog te verliezen. Dat houdt in dat ieder archiefstuk thuishoort in het archief van zijn archiefvormer. Of simpeler gezegd: archiefstukken van het processiecomité hou je bij in het archief van dat comité. De kunst bestaat erin om te vermijden dat de archiefstukken van het comité vermengd geraken met het archief van andere organisaties of personen. Wel is het zo dat processiecomités vaak nauw verbonden zijn met de plaatselijke parochie. Het komt dan ook geregeld voor dat archiefstukken over de processie deel uitmaken van het plaatselijke parochiearchief en dat het processiecomité niet echt een apart archief heeft. Dat vormt geen enkel probleem. Is dat voor jouw processie ook het geval, dan is het zeker niet nodig om het processiearchief van het parochiearchief te scheiden.

Affiche van de Kroningsfeesten in Tongeren, 1925. [KADOC-KU Leuven, KCB337]

GOEDE BEWAAROMSTANDIGHEDEN

De zorg voor een archief start bij het uitkiezen van een geschikte bewaarplaats. Een kamer of kast bij iemand thuis is niet de beste optie. Van zo'n plek weet je immers nooit zeker hoelang het archief er veilig ondergebracht kan worden. Een archiefruimte in het vergaderlokaal van het processiecomité of in een gebouw van de kerkfabriek of parochie is een veel slimmere keuze. Zolders of kelders zijn in ieder geval zelden geschikt: om archiefstukken in goede conditie te houden, is het nodig om grote temperatuur- en luchtvochtigheidsschommelingen te vermijden. Een temperatuur tussen 15 en 18 graden en een luchtvochtigheidsgraad van 50 à 55% zijn ideaal. In de regel kan een archief ook geen direct (zon)licht verdragen. Om documenten te beschermen, verpak je ze in zuurvrije dozen, die je vervolgens in (gesloten metalen) kasten plaatst. Het verpakken van je archief is meteen ook een goed moment om alle stukken te 'schonen'. Voor de documenten in de doos gaan, verwijder je alle paperclips, nietjes, elastieken, mapjes… Heb je van bepaalde documenten meerdere exemplaren, dan volstaat het om daar één van te bewaren. Misschien wekt je archief ook de interesse van onderzoekers of journalisten. In zo'n geval is ter plaatse en onder toezicht raadplegen altijd de beste keuze. Nog zo'n vuistregel is om nooit zomaar archiefstukken uit te lenen. Alleen tentoonstellingen zijn een goede reden om bruiklenen te overwegen. Vooraf stel je dan wel altijd een degelijk bruikleencontract op. Lukt het met al deze tips niet om zelf een archief te beheren, dan kan ook overwogen worden om het processiearchief door een archiefinstelling te laten bewaren.

Papieren documenten bewaar je best in zuurvrije dozen. [KADOC-KU Leuven]

WEET WAT JE HEBT

Als je een archief bijhoudt, moet je natuurlijk ook weten waaruit het bestaat. Zo kan je documenten niet alleen sneller terugvinden, maar verhinder je ook dat (een deel van) het archief ongemerkt verdwijnt. Een handige manier om snel een overzicht te krijgen, is de opmaak van een 'doosinventaris'. Die maak je terwijl je de archiefstukken verpakt in zuurvrije dozen. Bij het verpakken volg je altijd de bestaande ordening van het archief. Het spreekt voor zich dat je documenten die bij elkaar horen, nooit uit elkaar haalt. Twijfel je of je bepaalde stukken moet bewaren? In zo'n geval kan het nooit kwaad om advies in te winnen. Je bewaart sowieso beter te veel dan te weinig. Om een doosinventaris te maken, nummer je de dozen terwijl je ze vult. Een doorlopende nummering (1, 2, 3...) is het beste. Tegelijk noteer je voor elke doos beknopt welke documenten ze bevat. Als je weet wanneer de documenten opgemaakt zijn, schrijf je dat eveneens neer. Op die manier kan je doosinventaris er bijvoorbeeld als volgt uitzien:
Doos 1: verslagen van vergaderingen, 2000-2013.
Doos 2: deelnemerslijsten, 1800-1920 en kasboek, 1800-1850.
Doos 3: foto's, 1950-1960 en briefwisseling, 1970-1975.
...

Foto van de Onze-Lieve-Vrouweprocessie in Antwerpen, 1919. [KADOC-KU Leuven, KFA3611]

Je doet er goed aan om documenten die hun administratief nut verloren hebben, geregeld aan het archief toe te voegen. Ook de doosinventaris vul je dan natuurlijk aan. Het loont zeker de moeite om de inventaris aan KADOC te bezorgen. Op eenvoudig verzoek kan die instelling jouw processiearchief in de databanken ODIS en Archiefbank Vlaanderen registreren. Ook voor advies bij de opmaak van een meer gedetailleerde inventaris kan je altijd bij KADOC terecht.

WAT MET DIGITALE DOCUMENTEN?

Meer en meer documenten worden aangemaakt in digitale vorm. Het gaat dan bijvoorbeeld om Word-, Excel- of PowerPoint-documenten, digitale foto's en filmpjes, e-mails… Ook die documenten zijn de moeite waard om te bewaren. Doe je dat niet, dan gaat immers een deel van het 'geheugen' van de processie verloren. Een digitaal archief bijhouden is goed mogelijk. De vuistregel daarbij is dat je digitale documenten in eerste instantie digitaal bewaart. Het is zeker niet nodig om alles af te drukken. Omgekeerd heeft het weinig zin om een papieren processiearchief helemaal te digitaliseren als daar geen duidelijk plan van aanpak achter zit. Digitale documenten die hun direct administratief nut verloren hebben, breng je samen op één computer, waar je ze op de harde schijf opslaat. Door regelmatig back-ups te maken, voorkom je dat de documenten verloren gaan. Zo'n back-up sla je op een andere computer of op een externe harde schijf op. Ook voor digitaal archief geldt natuurlijk dat je snel moet kunnen vinden wat je zoekt. Een goede mappenstructuur en korte en duidelijke map- en documentnamen zijn dan handig. Er wordt aangeraden om alleen de tekens a-z en 0-9 te gebruiken en om spaties te vervangen door een liggend streepje. Een documentnaam kan er dan bijvoorbeeld zo uitzien: 20130501_verslag.doc of programma_ontwerp_ versie1.doc. Door met courante bestandsformaten te werken, voorkom je dat je documenten niet meer kan openen. Je doet er sowieso goed aan om dat geregeld na te gaan. E-mails die je wil bewaren, sla je vanuit Outlook op in de archiefmappen. Als bestandsformaat kies je 'Outlook-berichtindeling - Unicode' (.msg). Wil je digitale foto's aan het archief toevoegen, kies dan voor een JPEG- of TIFF-formaat. Voor iedere fotoreeks maak je een aparte map aan. In de mapnaam vermeld je de activiteit en datum. Meer informatie over digitaal archief vind je op de KADOC-website.

Affiche van de Sint-Guidoprocessie in Anderlecht, 1952. [KADOC-KU Leuven, KCC1041]

INSPIRERENDE VOORBEELDEN DOCUMENTAIR ERFGOED

Veilig geborgen: het archief van de Sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker in Veurne

Jacobus Clou was een norbertijn van de Sint-Niklaasabdij in Veurne. In 1637 stichtte hij de Sodaliteit van de Gekruiste Zaligmaker. Die lekenbroederschap nam de organisatie van de jaarlijkse Vastenkruisweg, die in 1626 was ingesteld, op zich. In 1646 organiseerde de Sodaliteit voor de eerste keer de Boetprocessie, die elk jaar op de laatste zondag van juli door Veurne trekt. De Sodaliteit bouwde in de loop der eeuwen een waardevol historisch archief op, dat intussen een omvang van om en bij de 4,5 strekkende meter heeft. In dat archief zijn onder meer stukken van Jacobus Clou, kronieken, documenten over het patrimoniumbeheer, ledenlijsten, verslagen van vergaderingen, briefwisseling, documenten over de organisatie van de processie en beeldmateriaal terug te vinden. Het erfgoed biedt dan ook een gedetailleerde kijk op het ontstaan en de ontwikkeling van de Sodaliteit en van de Vastenkruisweg en de Boetprocessie, van de zeventiende eeuw tot nu. Sinds 2009 staat de Boetprocessie op de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed. Die erkenning was voor de Sodaliteit de aanleiding om haar hele archief te inventariseren. Dat gebeurde in de loop van 2012-2013, in samenwerking met en onder begeleiding van KADOC. Het archief werd ook geregistreerd in ODIS en Archiefbank Vlaanderen. Een waardevol erfgoedgeheel werd zo veiliggesteld voor toekomstige generaties.

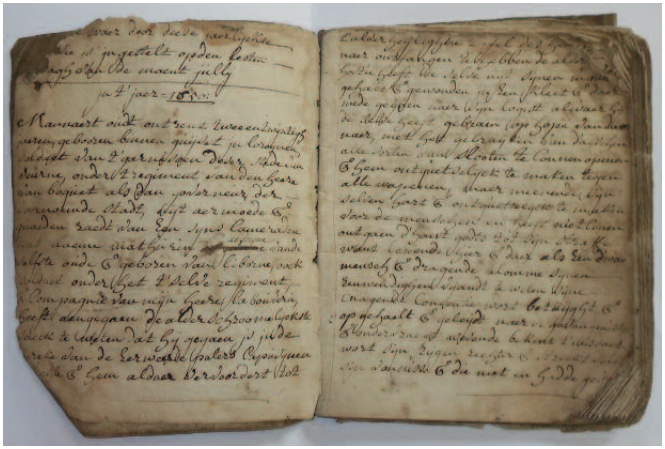

Programmaboek van de processie van 1764 met korte historische schets en naamlijst van de prefecten voor de periode 1714-1805. [Sodaliteit van de Gekruisigde Zaligmaker, archiefbestanddeel nr. 136]

De parochiearchieven van het bisdom Gent: een bron van informatie over processies

Op tal van plaatsen in Vlaanderen is de jaarlijkse processie altijd al een belangrijk moment in het leven van de lokale gemeenschap geweest. Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat de organisatie van een processie in de praktijk vaak nauw verweven is met de plaatselijke parochiale werking. In parochiearchieven is daardoor een schat aan informatie over processies te vinden. Ook in het bisdom Gent is dat het geval. Het bisdom besteedt veel aandacht aan de zorg voor parochiearchieven. Om daar op een goede manier mee om te gaan, werd zelfs een speciale vrijwillige medewerker aangesteld, die de voorbije jaren al meer dan 250 archieven heeft geïnventariseerd. Sommige daarvan worden lokaal bewaard, andere werden intussen in bewaring gegeven het Rijksarchief te Gent. Uit de opgemaakte inventarissen blijkt dat in bijna de helft van de parochiearchieven documenten over processies aanwezig zijn. Soms gaat het om niet meer dan één archiefstuk, maar vaak is er heel wat meer informatie beschikbaar, bijvoorbeeld brieven, financiële documenten, stukken over de processieobjecten, programmabrochures, affiches, beeldmateriaal, informatie over de samenstelling en volgorde van de processies… In de toekomst zal alle informatie over de parochiearchieven van het bisdom Gent ontsloten worden via de ODIS-databank. De gegevens zullen daarbij gelinkt worden aan het repertorium van processies in Vlaanderen dat LECA, CRKC en KADOC uitbouwen in ODIS.

De contextuele databank ODIS biedt een handig instrument om ook jouw processiearchief te registreren en dus bij onderzoekers bekend te maken. [vzw ODIS]

Samenwerken rond processies en hun erfgoed: de Associatie van de Processies van de Noorderkempen

De Noorderkempen kennen een rijke processiecultuur. Levende getuigen daarvan zijn de Heilige Quirinusprocessie van Loenhout, de Sint-Leonardusprocessie van Sint-Lenaarts en de Heilig Bloedprocessie van Hoogstraten. Om dit waardevolle erfgoed – dat teruggaat tot de dertiende en veertiende eeuw – veilig te stellen voor de toekomst, werken de processieorganisatoren nauw samen. Dat gebeurt in het kader van de Associatie van de Processies van de Noorderkempen. Om de betrokken processies en hun erfgoed in de kijker te stellen, publiceerde de Associatie een folder en organiseerde men al enkele tentoonstellingen. Ook werd een website uitgebouwd. Daar is historische informatie over de drie processies terug te vinden, net als beeldmateriaal en praktische informatie. Ook zijn er educatieve pakketten beschikbaar, zowel voor het basisonderwijs als voor de eerste graad van het secundair onderwijs. Een kortfilm vertelt het verhaal van de verering van het Heilig Bloed in Hoogstraten. Wie op zoek is naar informatie over de processie van Hoogstraten, die in 2008 opgenomen werd in de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed, kan bovendien ook de lokale Erfgoedbank Hoogstraten raadplegen. Die laat het brede publiek toe om op gebruiksvriendelijke wijze kennis te maken met gedigitaliseerd documentair erfgoed van de Heilig Bloedprocessie: affiches, programmabrochures, foto's…

www.processiesvandenoorderkempen.be
www.erfgoedbankhoogstraten.be

De website van de Associatie van de Processies van de Noorderkempen zet de betrokken processies en hun erfgoed in de kijker. [Associatie van de Processies van de Noorderkempen]

Het verhaal van de Vlaams-Brabantse processies verteld: processies en 'oral history'

Vlaams-Brabant kent een rijke processiecultuur. In de loop van 2007-2008 liet het provinciebestuur daarom door KADOC onderzoek voeren naar de processies in de provincie. Dat project kreeg als titel 'Voetsporen van devotie'. In de eerste plaats werd een inventaris opgemaakt van de ongeveer 100 bestaande processies in Vlaams-Brabant. Daarnaast ging het onderzoek dieper in op de processies van Diest, Grimbergen, Groot-Bijgaarden, Opwijk, Oud-Heverlee, Perk en Tienen. Voor die gevalsstudies werden er onder meer interviews afgenomen met een aantal 'sleutelfiguren'. Uit die gesprekken kwam waardevolle informatie naar boven. Na afloop van het project werden de getuigenissen opgenomen in de KADOC-collectie. Interviews afnemen kan erg nuttig zijn om processie-erfgoed te vrijwaren. In vaktermen is dan sprake van de 'oral history'-benadering. Door zowel organisatoren, deelnemers als toeschouwers aan het woord te laten, kan je meerdere lagen inbouwen in een project rond een processie. Dat maakt het mogelijk om genuanceerd te documenteren wat de processie allemaal omvat. Tegelijk kom je te weten wat de processie voor mensen betekent en hoe betekenissen kunnen verschillen en veranderen.

Meer informatie over 'oral history' vind je in de publicatie *Wat is mondelinge geschiedenis?*, van de hand van Jan Bleyen en Leen Van Molle (Leuven, 2012). Voor informatie over het registreren van mondelinge bronnen, kan je terecht op de KADOC-website.

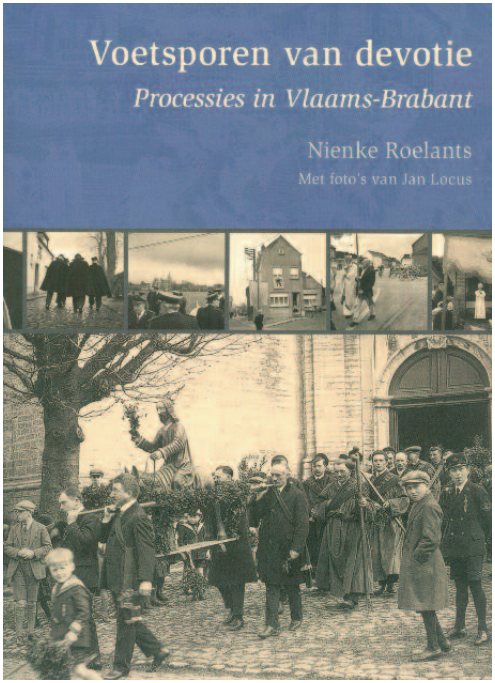

In 2007-2008 onderzocht KADOC de Vlaams-Brabantse processiecultuur. Dat resulteerde onder meer in het boek *Voetsporen van devotie*. [KADOC-KU Leuven]

Het ‘zevende jaar’ gedocumenteerd: het archivalisch erfgoed van de Hasseltse Virga Jessefeesten

Sinds 1682 viert Hasselt om de zeven jaar de Virga Jessefeesten. Het absolute hoogtepunt van dat gebeuren is telkens de ommegang met het Virga Jessebeeld door de straten van de stad. De voorbereiding van die feestelijkheden is in handen van het Comité Zevenjaarlijkse Virga Jessefeesten vzw. Vanuit dat comité wordt ook veel aandacht besteed aan het processie-erfgoed. Met het oog op de toekomst wordt immers actief gebouwd aan “een uitgebreide erfgoedgemeenschap, waarin de religieuze essentie behouden blijft”.

Ook het documentair erfgoed wordt ingezet om het draagvlak van de Virga Jessefeesten verder uit te bouwen. Het Virga Jessecomité heeft namelijk een eigen documentatiecentrum, dat zo’n 30 meter erfgoed bewaart. Er is zowel een papieren als een audiovisueel archief. Het foto- en filmmateriaal werd gedigitaliseerd in samenwerking met de stad Hasselt (vroegere Erfgoedcel Hasselt). Een deel van de fotocollectie werd reeds ontsloten via Erfgoedplus.be en Europeana. De bibliotheekcatalogus en andere zoekinstrumenten en bronnen zijn beschikbaar via de website van de feesten.

Het erfgoed wordt ingeschakeld in tal van projecten. Zo nam het comité deel aan ‘De septennio in septennium’, een onderzoek van KADOC over de zevenjaarlijkse processies in het Maas-Rijngebied. Het Virga Jessecomité gelooft sterk in het delen van erfgoed met het oog op de borging en de versterking van het cultureel en verbindend karakter ervan. Naar aanleiding van Erfgoeddag 2009 werd samen met de stad Hasselt een vriendschapsfeest georganiseerd, waarbij ieder ‘rot’ (straatcomité) een tafel ontving met daarop historische foto’s van de decoraties van hun straat. In de aanloop naar de Virga Jessefeesten van 2017 werden de liederen die Paul Schollaert sinds 1968 componeerde voor de ommegang geïnventariseerd en opnieuw opgenomen en uitgegeven. De 130 partituren zijn online beschikbaar, zodat iedereen dit muzikaal erfgoed levend kan houden.

In het boek *Het zevende jaar* vind je de resultaten van het onderzoeksproject naar zevenjaarlijkse feesten in de Euregio Maas-Rijn. [KADOC-KU Leuven]

www.virgajessefeesten.be

BIBLIOGRAFIE

DECKERS, C. *Maria door Vlaanderen gedragen*. Herentals, 2009.
GEYBELS, H. *Alledaags geloof. Christelijke religieuze volkscultuur in Vlaanderen*. Leuven, 2015.
GIELIS, G. m.m.v. LIBENS, S. *Het zevende jaar. Processies in de regio Maas-Rijn*. Leuven, 2010.
GIELIS, G. m.m.v. LIBENS, S. *De septennio in septennium. Zevenjaarlijkse processies in de Maas-Rijnregio* (KADOC-onderzoeksrapport). Leuven, 2010.
LECA. *Processies met Mariabeeld. Noden en behoeften 2012*. Gent, 2012.
MARGRY, P. J. *Teedere Quaesties: religieuze rituelen in conflict. Confrontaties tussen katholieken en protestanten rond de processiecultuur in 19e-eeuws Nederland*. Hilversum, 2000.
MEULEMEESTER, J. L. *Processies in West-Vlaanderen. Inleidende en kritische beschouwingen als bouwstenen voor verder onderzoek*. Kortrijk, 2015.
ROELANTS, N. *Voetsporen van devotie. Processies in Vlaams-Brabant* (Accenten uit de geschiedenis van Vlaams-Brabant). Leuven, 2008.

CONTACT

LECA | Landelijk Expertisecentrum voor Cultuur van Alledag
Sint-Amandstraat 72
9000 Gent
09 223 97 00
www.lecavzw.be
info@lecavzw.be

CRKC | Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw
Abdij van Park 7
3001 Heverlee
016 40 60 73
www.crkc.be
advies@crkc.be

KADOC-KU Leuven | Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving
Vlamingenstraat 39
3000 Leuven
016 32 35 00
kadoc.kuleuven.be
joris.colla@kuleuven.be

LECA LANDELIJK EXPERTISECENTRUM VOOR CULTUUR VAN ALLEDAG

CRKC Centrum voor Religieuze Kunst en Cultuur vzw

KU LEUVEN KADOC

Vlaanderen verbeelding werkt